

ՔՄՀԿ-ում տեղի ունեցած ֆննարկման սղագրություն

2007թ. հունիսին Գերմանիայում տեղի ունեցած Մեծ Ութնյակի հանդիպմանը ՌԴ նախագահ Վ.Պուտինը հանդես եկավ բավականին անակնկալ առաջարկությամբ՝ Չեխիայում և Լեհաստանում նախատեսված հակահրթիռային համակարգերի կառուցման փոխարեն՝ համատեղ հիմունքներով օգտագործել Ռուսաստանին պատկանող Գաբալայի ռադիոտեղորոշիչ կայանը (Ադրբեջան): Ռուսաստանյան ստրատեգիաների հիմնական փաստարկն այն էր, որ իրանական միջուկային-հրթիռային սպառնալիքների գործառնության զսպման տեսանկյունից Գաբալայի ՌՏԿ-ի համատեղ օգտագործումն առավել համարժեք լուծում կարող է լինել, քանի որ, մի կողմից՝ չի խախտվի ավանդական, բայց առայժմ իրական ռազմավարական կայունության գոբալ համակարգը, իսկ մյուս կողմից՝ կապահովվի Եվրոպայի հակահրթիռային անվտանգության խնդիրների լուծումը: Հատկանշական է, որ ռուսաստանյան կողմն ակնարկեց նաև իր համար ընդունելի ու ցանկալի ավելի լայն համագործակցության սխեմաներ. հակահրթիռային խարխիսներ տեղադրել Իրաֆում ու Թուրքիայում, համատեղ կամ զուտ ռուսաստանյան ջանքերով կատարելագործել Գաբալայի ՌՏԿ-ի կարողությունները, համատեղ ձևաչափում (ՌԴ-ԱՄՆ կամ ՌԴ-ՆԱՏՕ) գործնական ֆայլեր ձեռնարկել՝ հակահրթիռային տեղեկատվական կենտրոն ստեղծելու ուղղությամբ: Անկախ այն հանգամանքից, որ Վ.Պուտինի առաջարկություններն ակնհայտորեն մերժվելու էին, նաև հաշվի առնելով այն, որ մեկնաբանների ու ֆաղափագետների մեծամասնության կարծիքով՝ հիշյալ առաջարկությունն ավելի PR-ային բնույթ ուներ, քան գործնական ֆաղափական-դիվանագիտական ֆայլ էր՝ այդուհանդերձ, հնարավոր է մի քանի եզրահանգումների գալ.

- Նախ, Մոսկվան փաստացիորեն ընդունեց, որ Իրանի՝ ռազմական վերազինման ու կատարելագործման պլանները կարող են էական մարտահրավեր հանդիսանալ մայրցամաքային, իսկ, միգուցե, նաև գոբալ անվտանգության տեսակետից՝ արդեն միջնաժամկետ հեռանկարում: Հատկանշական է, որ հուլիսի 2-ին Մեծ նահանգում Բուշ-Պուտին ոչ ֆորմալ հանդիպման ընթացքում ֆննարկված օրախնդիր պրոբլեմների շարքում իրանականը միակն էր, որի շուրջ արձանագրվեց նախագահների ակնհայտ միակարծությունը:
- Երկրորդ, Ռուսաստանը պաշտոնական մակարդակում ևս մեկ անգամ ակնարկեց իր ոչ այնքան նոր դիրքորոշում-ուղերձն Արևմուտքին, որի ելակետային թեզը ենթադրում է Ռուսաստանի պարտադիր մասնակցությունը տարածաշրջանում նախաձեռնած արևմտյան բոլոր նշանակալի ծրագրերում: Այլ կերպ ասած, Մոսկվան, թեև կտրականապես դեմ չէ արևմտյան կառույցների ներգրավմանը Եվրասիական գործընթացներում ու դրանց որոշակի «ուղղորդմանը», սակայն Ռուսաստանի կողմն է՝ «աշխատե՛ք այստեղ մեր միջոցով»:

- Երրորդ, Կրեմլում, անշուշտ, չէին կարող հաշվի շառնել ռուսաստանյան առաջարկության մերժման բարձր հավանականությունը: Ի վերջո, ռուսների համար առանձնակի գաղտնիք չէ, որ եվրոպական դաշնակիցներին պաշտպանելու ամերիկյան կողմի հաստատակամությունը Ջ.Բուշի համար նշանակալի ֆաղափական կապիտալի ներդրում է ենթադրում, մինչդեռ ԱՄՆ-ի ռազմա-արդյունաբերական համալիրի իրական ներգրավվածությունը հակահրթիռային վահանի կառուցման գործում «անշրջելի» է դարձնում այդ գործընթացը: Ավելին, մինչ Մեծ Ութնյակի գագաթաժողովի մեկնարկը, ՌԴ ՊՆ-ն, այս անգամ հաջողությամբ, փորձարկեց կատարելագործված SS-24 միջմայրցամաքային հրթիռը, նոր հակահրթիռային համակարգը, ինչպես նաև «Բորեյ» տիպի սուզանավերի վրա տեղադրվելի «Բուվալա» միջմայրցամաքային թևավոր հրթիռը: Ընդ որում, ՌԴ գեներալիտետը բացահայտորեն ակնարկեց, որ ռազմական նորարարությունները միտված են «ցանկացած տիպի հակահրթիռային համակարգերի նեղմանը»: Այս համատեքստում, Գաբալայի «հակափաստարկի» մերժման լույսի ներքո, առավել ֆան հավանական է դառնում, որ Մոսկվան կշարունակի ֆաղափական առումով կարծի հակաֆայլերի ռազմավարությունը: Չի բացառվում նաև, որ գործնական ֆաղափականության ոլորտ կընդգրկվեն դեռևս «սառը պատերազմի» ժամանակներից ավանդական դարձած կոշտ հավասարակշռման տարրեր, թեև «սառը պատերազմի» դարաշրջան վերադառնալու հիմքերն իրականում բացակայում են:
- Զորրորդ, Գաբալայի ՌՏԿ-ի հարցի առաջ ֆաշունը կարող է պայմանավորված լինել ավելի կարճաժամկետ՝ «ժամանակ շահելու» նկատառումներով: Եթե ամերիկյան կողմը մոտակա ժամանակահատվածում արձագանքի Վ.Պուտինի՝ փորձագետների շրջանում ֆննարկումներ սկսելու գաղափարին, ապա դա կարող է ինչ-որ տեղ հնարավորություն տալ թե՛ Ջ.Բուշին, և թե՛ Վ.Պուտինին ավարտել իրենց նախագահական ժամկետները՝ «կառուցողական երկխոսության, սակայն տարաձայնությունների պահպանման» ֆոնի վրա:

Ամերիկյան կողմի համար Գաբալայի ՌՏԿ-ի կարողությունների հնարավոր օգտագործման հարցը նոր չէ: Նախ, մինչ կայանի վարձակալումը Ռուսաստանի կողմից (մինչև 2012թ.), Հ. Ալիևը ժամանակին առաջարկել էր այն ԱՄՆ-ին: Սակայն, 1990-ական թթ. համապատասխան ուսումնասիրություններ անցկացնելուց հետո, պարզվել էր, որ տեխնոլոգիապես հնացած լինելու պատճառով այն չի կարող համարժեքորեն օգտագործվել: Մյուս կողմից, Գաբալայի ՌՏԿ-ն, որպես այդպիսին, առանձին հետաքրքրություն չի ներկայացնում ամերիկյան անվտանգության շահերի ապահովման համակարգում: Թեև ամերիկյան անվտանգության սխեմաները զլոբալ ընդգրկում ունեն, սակայն վաշինգտոնյան ստրատեգներն ամենևին էլ հակված չեն

աշխարհաֆաղաֆականապես մերձավորարևելյան համադրույթին պատկանող ռազմական օբյեկտը դիտարկել կամ գործնականում փոխկապակցել այլ (տվյալ դեպքում՝ եվրոպական) անվտանգության գոտու հետ: Այս կայանի գործոնի նշանակությունը գլխավորապես դիտարկվում է Կասպյան տարածաշրջանում ԱՄՆ-ի ռազմա-ֆաղաֆական նպատակների հոլովույթում, մասնավորապես Կասպից ծովում Aegis ծովային հրթիռների տեղակայման հեռանկարում: «Կասպյան պահապան» ծրագրով նախատեսվող միջոցների օպերատիվ համատեղելիությունը պահանջում է ռակապես այլ կարգի համակարգի ձևավորում, որտեղ բացակայում է ռազմավարական հակահրթիռային համակարգի ստեղծման անհրաժեշտությունը: Եվ հենց այդ առարկայական ներգրավման շարժընթացն է, որ ավելի շատ է անհանգստացնում Իրանին:

Մյուս կողմից, ԱՄՆ-ի Միավորված շտաբերի հրամանատարի (կոչումը՝ ադմիրալ) նախաձեռնությամբ այժմ վերանայվում է Սև ծովի ռազմավարական նշանակության հարցը՝ հատկապես Թուրքիայի նկատմամբ վարվելիք ֆաղաֆականության համատեֆստում: Հատկանշական է, որ ամերիկյան հրամանատարությունը հստակորեն ակնարկեց Անկարային, թե իշխանական լիազորությունների փոխանցումը Քուրդիստանի տեղական ղեկավարությանը չի ենթադրում ամերիկացիների նահանջ տարածաշրջանից: Ավելին, Վաշինգտոնը զգացնել տվեց թուրքերին, որ ռազմական պատրաստությունները թուրք-իրաֆյան սահմանի վրա տեղին չեն, ֆանի որ «մենք պարզապես փոխանցել ենք տեղացիներին որոշում կայացնելու լիազորությունները»: Ցանկացած պարագայում, սևծովյան ավազանի վերստին կարևորումն ամերիկյան պլաններում անշուշտ չի կարող շրջանցել Թուրքիայի «գործոնը»:

Վերջին զարգացումները Թուրքիայում ցույց տվեցին, որ հնարավոր է հարցականի տակ դրվի վերջինի աշխարհիկ կառավարման բնույթը:

Թուրքիայի աշխարհիկ կառավարման մոդելի հիմնական հովանավորը և պաշտպանը զինվորականությունն է և ֆաղաֆական դաշտում գործող որոշ կուսակցություններ: Պետք է ֆաստել, որ չհաջողվեց ստեղծել հակախալամիստական խոշոր միասնական բլոկ: Թուրքիայի ֆաղաֆական սպեկտորի ձախ թևում ստեղծվեց նախընտրական դաշինք ներկա խորհրդարանում ներկայացված ԶՀՊ-ի (Ժողովրդա-հանրապետական կուսակցություն) և Սոցիալ դեմոկրատական կուսակցության միջև, որը նրանց մեծ հնարավորություն է տալիս հայտնվել հաջորդ խորհրդարանում: Քաղաֆական մյուս լուրջ ուժը ԱՇԿ-ն է (Ազգայնական շարժում կուսակցություն, «Գորշ գայլեր»), որոնք համաձայն հարցումների կարող են հայտնվել խորհրդարանում, իսկ նրանց ղեկավարությունը սերտ կապերի մեջ է բանակի ղեկավարության հետ:

Մյուս ֆաղափական ուժի՝ իսլամիստական թեք ներկայացնող իշխող ԱԿՊ (Արդարություն և զարգացում կուսակցություն) նկատմամբ կան որոշակի ճնշումներ (մի շարք կուսակցականների նկատմամբ հարուցվել են ֆրեական գործեր և այլն):

Թուրքիայի ներաղափական կյանքի կարևոր դերակատարներից է բանակը, որը, ըստ էության, կուլիսների ետևից ղեկավարում և համադրում է այս գործընթացները՝ կապված ներաղափական զարգացումների հետ: 2007 թ. բանակն արդեն իսկ երկու անգամ միջամտել է ֆաղափական գործընթացներին՝ առաջին անգամ ապրիլին, իսկ երկրորդը՝ մայիսի վերջին՝ իր ինտերնետային կայքի միջոցով կոչ անելով համաֆաղափացիներին դուրս գալ փողոց և իրենց բողոքը հայտնել անշատողականների դեմ, ինչի արդյունքում տեղի ունեցան բազմամարդ հակաֆրդական ցույցեր: Առաջին անգամ թուրքական բանակի կողմից ինտերնետն օգտագործվում է որպես հարթակ, և պետք է ասել, որ նրանք սկսում են տիրապետել զանգվածների վրա ազդելու նաև այդ մեխանիզմին:

Առանձին ուշադրության է արժանի ԱՇԿ նախագահ Բահշելիի ֆաղափականությունը, որը Թուրքիայի ներկա ֆաղափական կյանքում իր կշիռով էրդողանից հետո երկրորդ ֆաղափական գործիչն է:

Թուրքիայի խորհրդարանական ընտրություններն ըստ ամենայնի կավարտվեն կոալիցիոն իշխանության ձևավորմամբ, որի մաս կարող են կազմել տարբեր կուսակցություններ՝ այդ թվում նաև «Գորշ գայլերը»:

Թուրքիայի ներաղափական զարգացումների վրա ազդող գործոններից է նաև ֆրդական հարցը: Ըստ ամենայնի, թուրք-իրանյան սահմանին ֆրդերի դեմ ռազմական գործողություններ հրահրելու փորձեր են կատարում բանակն ու ֆեմալականները բուֆերային գոտի ստեղծելու նպատակով: Մյուս կողմից, ֆրդերի դեմ ճնշումներն օգտագործվում են ներաղափական ճգնաժամի պայմաններում՝ որպես ազգային ոգու բարձրացման գործիք, որով հնարավոր կլինի սահմանափակել իսլամիստների գործողությունները:

Թուրքիայում ավանդաբար արևմտյան ուղղվածության կենտրոն միշտ էլ եղել է բանակը, սակայն այժմ նկատվում են տրամադրությունների փոփոխությունների միտումներ նաև բանակի ներսում: Մի մասը կողմ է եվրաիմպեգրմանը, իսկ մյուս մասը հանդես է գալիս որպես ուրույն թուրքական ուղու ընտրության կողմնակից:

Կոալիցիոն կառավարության իշխանության գալով՝ Հայաստանի հետ հարաբերությունները չեն փոխվի, ֆանի որ 2000թ. Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհրդի որոշմամբ Հայաստանի հետ հարաբերությունները գտնվում են վերջինիս իրավասության ոլորտում, ինչը նշանակում է, որ առանց բանակի որոշման ոչ մի հարց չի կարող լուծվել:

Տարածաշրջանի կայունության համար կարևոր են նաև ամերիկա-իրանյան հարաբերությունների հեռանկարները: Վերջին շրջանում իրանա-ամերիկյան հարաբերություններում

նկատվում է մերձեցում: 1979թ.-ից ի վեր առաջին ամերիկա-իրանյան հանդիպումը տեղի ունեցավ Բաղդադում, որը կարծես թե տարբեր մակարդակներում երկխոսության հնարավորություններ է ստեղծում: Սակայն, մյուս կողմից, իրանա-ամերիկյան հարաբերություններում նկատվում է նոր գործոն՝ Աֆղանստանը: Խնդիրը վերաբերում է տալիբներին իրանյան զենքի և զինամթերքի տրամադրման շուրջ առկա փաստերին:

Ներիրանյան ֆաղափական կյանքում նկատվում են տարածայնություններ Ռաֆսանջանի, Ռոմանի ու Խաթամի խմբի և Ահմադինեժադի միջև, որը գնալով ավելի է ուժեղանում: